

บทที่ 1

บทนำ

สภาพปัญหาและความสำคัญ

แม้ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม แต่ระบอบการเมืองไทยก็ยังไม่ได้เป็นรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยดังที่กล่าว กล่าวคือ ระบอบการเมืองของไทยไม่ได้มีการสืบทอดและดำเนินอย่างต่อเนื่องในระบอบประชาธิปไตยเพียงระบอบเดียว แต่เป็นลักษณะของการผันผวน และควบคู่กันไประหว่าง 3 ระบอบด้วยกัน คือ ระบอบประชาธิปไตย ระบอบเผด็จการ และระบอบกึ่งประชาธิปไตย¹

ในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น อำนาจการปกครองจะเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง สมาชิกสภาจากการเลือกตั้งของประชาชน ทำหน้าที่ทางนิติบัญญัติ ควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล ซึ่งการบริหารประเทศของรัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อสภา² นั่นคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีความหมายสำคัญและสัมพันธ์กับการเลือก การแข่งขัน การควบคุมอำนาจการบริหารประเทศ ตลอดจนการรักษาและสืบทอดอำนาจนั้น ส่วนระบอบการเมืองแบบเผด็จการ อำนาจการปกครองถูกผูกขาดโดยกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มน้อยที่เป็นผู้ปกครองอำนาจและอิสระของประชาชนส่วนใหญ่มีจำกัด หรือไม่มีอยู่เลย การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การรักษาและการสืบทอดอำนาจของผู้ปกครองไม่มีความสัมพันธ์กับการเลือก การแข่งขัน และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน³ ในระบอบการเมืองแบบกึ่งประชาธิปไตยนั้น เป็นลักษณะผสมที่กำกวมทั้งสองแบบ กล่าวคือ การแข่งขันและการใช้อำนาจการปกครองประเทศ ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยตรงทั้งหมด เช่น ขณะที่ระบอบการเมืองเปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งแข่งขัน เข้าสู่อำนาจนั้น ระบบยังสงวนอำนาจบางส่วนให้กับ

¹ ไปรดดูรายละเอียดยใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "ทริภาวะทางการเมืองกับคณะทหารไทย," จุลสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 3.1 (พฤษภาคม 2529) : 45.

² นรมิติ เศรษฐบุตร และ โกลินทร์ วงศ์สุวรรณ, เมืองไทยในระบบรัฐสภา (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517), หน้า 5-8. และใน โกลินทร์ วงศ์สุวรรณ, "การเมืองในประเทศไทยอังกฤษ" ใน รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้ง (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517), หน้า 91.

³ ทินพันธุ์ นาคะตะ, รัฐศาสตร์ ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทางการศึกษาวิเคราะห์การเมือง (กรุงเทพฯ : บรรณกิจการพิมพ์, 2525), หน้า 198.

กลุ่มบุคคลที่ไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์กับการเลือกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ทั้งในแง่ของการได้มาซึ่งอำนาจ การแข่งขัน การควบคุม การรักษา ตลอดจนการสืบทอดอำนาจนั้น⁴

รัฐธรรมนูญ เป็นกติกาหลักที่สำคัญในการจัดความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจในระบบการเมือง ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่อยู่แข่งขันสู่อำนาจทางการเมืองได้ให้ความสำคัญ และใช้เป็นเครื่องมือในการแข่งขัน เพื่อช่วงชิงอำนาจในระบบการเมืองไทยมาโดยตลอด จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลา 50 กว่าปีนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐธรรมนูญไทยถูกยกเลิกและประกาศใช้ถึง 13 ฉบับ เป็นที่สังเกตว่าความแตกต่างในเนื้อหาของสาระของบทบัญญัติรัฐธรรมนูญเหล่านั้น มีลักษณะผสมกันอยู่ในระบบการเมืองทั้ง 3 รูปแบบ ดังกล่าวข้างต้น เช่น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489, 2492 และ 2517 มีแนวโน้มไปในลักษณะของระบอบประชาธิปไตย ขณะที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475, 2502, 2515, 2519 และ 2520 มีแนวโน้มในลักษณะเผด็จการ และรัฐธรรมนูญที่ได้ชื่อว่า "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" หรือแบบกึ่งประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 และ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 เป็นต้น⁵

การที่รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกติกาหลัก หลักการของระบอบการเมือง และสถาบันหนึ่งของระบบการเมือง มีความแปรปรวนอยู่ระหว่างกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมือง ทั้ง 3 แบบดังกล่าว เป็นการสะท้อนให้เห็นว่ามีการแข่งขันช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศระหว่างกลุ่มพลังอำนาจหลักทางสังคม 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ยึดถือในระบบเผด็จการและระบอบประชาธิปไตยมาตลอด โดยที่กลุ่มพลังทั้งสองฝ่ายยังไม่สามารถที่จะสร้างกติกา และระบอบการเมืองที่มีมั่นคงจนเป็นที่ยอมรับ และดำเนินไปในระบบการเมืองอย่างค่องเคื้องเพียงพอจนสามารถพัฒนาให้เป็นสถาบันของระบบการเมืองได้ กล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 ซึ่งถูกเรียกว่าเป็นประชาธิปไตยครึ่งใบนั้น เป็นผลสะท้อนจากจุดค้อยอันเนื่องจากสภาวะการณ์

⁴ ลิขิต อีร์เวคิน, "ประชาธิปไตยแบบไทย," ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๑๘. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

⁵ ไพรตดูรายละเอียดใน กระมล ทองธรรมชาติ, วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย (กรุงเทพฯ : บรรณกิจการพิมพ์, 2524), หน้า 1๑-62. ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปัญหาการแก้ไขรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์ 2526), หน้า 4. ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "รัฐธรรมนูญ," เอกสารสัมมนาโดยกลุ่มวิเคราะห์กิจการและนโยบายสาธารณะ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ฉบับที่ 2 กันยายน 2521. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

ดังกล่าว กล่าวคือ การขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมืองที่เกิดขึ้นเสมอ ในช่วงที่ระบอบการเมืองมีแนวโน้มไปทางประชาธิปไตย และหรือเผด็จการในระดับที่เข้มข้น ดังเช่น กรณีของเผด็จการก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กรณีความรุนแรงหลังยุคประชาธิปไตยเบ่งบานในช่วง พ.ศ. 2517 แล้วย้อนกลับเข้าสู่เผด็จการหลัง ตุลาคม 2519 อีก และสังเกตเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญในช่วงดังกล่าวก็จะผันแปรตามไปด้วย เช่น รัฐธรรมนูญเผด็จการฉบับ พ.ศ. 2515, 2520 และ รัฐธรรมนูญประชาธิปไตย พ.ศ. 2517 เป็นต้น ดังนั้นรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 จึงเป็นศูนย์รวมในการลดข้อเอาความแตกต่างระหว่างแนวทางทั้งสองเข้าไว้ด้วยกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วค่อย ๆ คลี่คลายเข้าสู่แนวทางที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ไม่นานก็เกิดมีการขัดแย้งขึ้นในกลุ่มหลังหลักทางสังคม จนเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองและการยุบสภาผู้แทนราษฎร จนเป็นที่หวั่นเกรงว่าอาจจะเกิดการขัดแย้งที่รุนแรงถึงขั้นทำรัฐประหารจากฝ่ายทหาร และยกเลิก รัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับฉบับก่อน ๆ หากเหตุการณ์เป็นเช่นนั้นแล้ว การที่ระบอบการเมืองจะถูกจุดรั้งไปสู่เผด็จการในระดับที่เข้มข้นสูงจะมีโอกาสมากขึ้น ขณะที่ความคาดหวังจะให้เกิดการพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยนั้นกลับเลือนลาง ความขัดแย้งครั้งนี้จึงเป็นจุดวิกฤตที่เป็นช่องหัว เลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของพัฒนาการในขั้นหนึ่งของรัฐธรรมนูญไทย ว่าจะมีแนวโน้มไปในลักษณะและทิศทางที่จะมีเสถียรภาพมากขึ้นหรือไม่อย่างไร ซึ่งควรค่าที่จะทำการศึกษาในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อทราบว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 นั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึง การประนีประนอมและการขัดแย้งระหว่างกลุ่มหลังต่าง ๆ ในสังคมอย่างไรบ้าง การประนีประนอม และการขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นในภาวะใด และเป็นแบบใด ตลอดจนสถานะแนวโน้มว่าจะดำเนินไปในลักษณะใด

สมมติฐานการศึกษา

ความขัดแย้งจากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 นั้น เกิดจากการแข่งขันระหว่าง กลุ่มหลังอำนาจหลักสองฝ่ายที่แตกต่างกัน คือ ฝ่ายทหาร-ข้าราชการ และฝ่ายพรรคการเมือง เพื่อให้การช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศมีความชอบธรรมภายใต้กติการัฐธรรมนูญมากขึ้นในระยะยาว ทำให้ผู้แข่งขันมีการค้ำึงถึงและเกี่ยวข้องกับกติการัฐธรรมนูญมากขึ้น โดยมีการปรับบทบัญญัติให้มีแนวทางเข้าหากัน จะส่งผลทางอ้อมให้รัฐธรรมนูญค่อย ๆ พัฒนาเป็นสถาบันทางการเมืองมากขึ้น โดยไม่จำเป็นว่ารัฐธรรมนูญจะมีลักษณะ เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบหรือไม่

วิธีการดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) อาศัยการเก็บข้อมูลที่เน้นทางด้านเอกสาร (documentary research) เช่น คำราชทางวิชาการ บทความวารสาร เอกสาร หนังสือพิมพ์ และบันทึกต่าง ๆ เป็นต้น สำหรับแหล่งที่มาของข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการค้นคว้าในท้องสมุดต่าง ๆ เช่น ท้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ และหอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ และสำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท้องสมุดรัฐสภา สถาบันวิทยบริการจากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์และสำนักหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นการสัมภาษณ์บุคคลบางคน (focus interviews) ที่มีความรู้และมีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญฉบับนี้

ขอบข่ายการศึกษา

สิ่งสำคัญหลักที่ใช้ในการศึกษามีสองส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่เกี่ยวกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 และส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังหลักทางสังคม สำหรับส่วนที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญนั้น จะพิจารณาในส่วนของบทบัญญัติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจการปกครอง กล่าวคือ เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจทางการเมืองว่าเป็นของใคร วิธีการที่ผู้ปกครองจะได้มาซึ่งอำนาจ การจำแนกความสัมพันธ์ในอำนาจหน้าที่ของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการใช้อำนาจนั้น ซึ่งบทบัญญัติเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญของรัฐธรรมนูญ ที่สะท้อนให้เห็นภาพของระบอบการเมืองได้ในระดับหนึ่ง ในการศึกษาที่ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะในส่วนที่เป็นประเด็นปัญหาที่เคยมีการถกเถียงกันมาโดยตลอด อาทิ เช่น ประเด็นที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติ รูปแบบของสภา จำนวนและอำนาจของวุฒิสมาชิก การแยกข้าราชการประจำจากราชการการเมือง การสังกัดพรรคของสมาชิกสภา ระบบพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง และบทเฉพาะกาล

สำหรับส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมนั้น ผู้วิจัยจะเน้นศึกษากลุ่มที่มีบทบาทหลักในการขัดแย้ง ซึ่งแบ่งเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายทหาร-ข้าราชการกับฝ่ายนักการเมืองหรือพรรคการเมือง โดยพิจารณาถึงความแตกต่างในระบบความคิด-ความเชื่อของแต่ละฝ่ายยึดถือ กติกาหรือบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่แต่ละฝ่ายต้องการ สถานภาพ บทบาท ความเป็นสถาบัน แนวทางและเป้าหมาย รูปแบบและวิธีการต่อสู้ของแต่ละฝ่าย เพื่อนำประเด็นเหล่านี้มาประเมิน วิเคราะห์ดูภาพสะท้อนจากการขัดแย้งระหว่างกระแสพลังทั้งสองฝ่ายว่าจะดำเนินไปในลักษณะใด และส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านความมั่นคง และความต่อเนื่องของรัฐธรรมนูญ

นิยามความหมายของศัพท์สำคัญ

ระบบการเมือง หมายถึง แบบแผนระบบความสัมพันธ์ของคน ที่เกี่ยวข้องกัน เรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจ การบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ และอำนาจที่ชอบธรรม

ระบอบการเมือง หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะ ของแบบแผนระบบความสัมพันธ์ของคน ที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจ การบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ และอำนาจที่ ชอบธรรม

รัฐบาล หมายถึง สถาบัน อันเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง เป็นตัวแทนในการ ทำหน้าที่เปลี่ยนอำนาจให้เป็นการปฏิบัติจัดทำ ภายใต้กรอบของแบบแผนในระบบ และระบบ การเมืองนั้น

รัฐธรรมนูญ หมายถึง กติกา หรือข้อตกลงกำหนดความสัมพันธ์ ระหว่างผู้ปกครองรัฐ กับประชาชน ซึ่งเป็นการกำหนดสิทธิอันพึงมีต่อกัน ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองรัฐธรรมนูญ ที่ใช้ในการศึกษาก็คือ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2521

กลุ่มพลังทางสังคม หมายถึง กลุ่มพลังหลักในการแข่งขันช่วงชิงอำนาจทางการเมือง ซึ่งแยกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายอำนาจรัฐ - นิยม หมายถึงฝ่ายทหาร - ข้าราชการ รวมทั้ง 3 เหล่าทัพทั้งที่ประจำการและนอกประจำการ รวมถึงบรรดาทหารและข้าราชการที่ดำรงตำแหน่ง วุฒิสมาชิก อีกฝ่ายคือ ฝ่ายอำนาจเอกชน - นิยม หมายถึงนักการเมืองที่สังกัดพรรคการเมือง กลุ่มธุรกิจเอกชนและกลุ่มสนับสนุนอื่น ๆ นอกเหนือจากกลุ่มพลังหลักที่กล่าวถึงแล้ว ยังรวมถึง กลุ่มพลังอื่น ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมา และกระจายอยู่ในสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งถูกกลุ่มพลังหลัก ทั้งสองฝ่ายยึดกุมเข้ามาสนับสนุนตน และจัดตั้งขึ้นมาโดยเฉพาะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษา ช่วยเสริมให้เกิดความรู้ความ เข้าใจถึงบทบาทสำคัญทางการเมืองของ รัฐธรรมนูญปัจจุบัน ว่ามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการเมืองของสมาชิกในสังคมลักษณะใด ช่วยให้เกิดการประมวลสภาพปัญหา อันเกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ใน สังคม โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกิดจากการแข่งขันช่วงชิงอำนาจการบริหารประเทศในบรรดา กลุ่มพลังหลักของสังคม ทำให้ทราบถึงประเด็นปัญหาของรัฐธรรมนูญ ที่เป็นเหตุให้เกิดการขัดแย้ง ทำให้ทราบถึง เหตุผลและสาเหตุ รวมตลอดถึงบทบาทของแต่ละฝ่ายที่สะท้อนออกมาเบื้องหลัง การขัดแย้ง เป็นประโยชน์ต่อการนำไปสู่การพัฒนากฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกติกาหลักของ การปกครอง ให้เป็นที่ยอมรับและมีความ เห็นพ้องต้องกันในหมู่สมาชิกของสังคมมากขึ้น ซึ่งเป็น สภาพอันพึงปรารถนาของระบบการเมือง

แนวความคิดการศึกษาความขัดแย้งทางการเมือง

ความสนใจในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ในปัจจุบันคือ การศึกษาเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งเป็นการศึกษาลักษณะบทบาทของแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองจากกลุ่มหลังต่าง ๆ ในสังคม ทั้งที่เป็นบทบาทในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มด้วยกันเอง และปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มที่มีต่อรัฐ เป็นการศึกษาในลักษณะที่เคลื่อนไหวหรือเป็นพลวัต กล่าวคือ การให้ความสำคัญกับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากบทบาทของการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวที่จะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของคน กลุ่มสถาบันการเมือง ระบบการเมืองการปกครอง รัฐ และสังคมโดยรวม

หลักการสำคัญของการเมืองก็คือ การแสวงหาการปกครองที่ฝ่ายต่าง ๆ ได้รับความเป็นธรรมมากที่สุด และการธำรงรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชนการเมืองที่เรียกว่า รัฐ การสนองตอบต่อภารกิจดังกล่าวจึงเป็นการกระทำต่อค่านิยม เป้าหมาย ความคิดความเชื่อ การแข่งขันและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน การสถาปนาระเบียบทางการเมืองท่ามกลางความแตกต่าง เช่นนี้ หลักเสี่ยงไม่พ้นที่กิจกรรมทางการเมืองจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับการต่อสู้และการแข่งขัน ซึ่งสะท้อนออกมาในลักษณะของพฤติกรรมความขัดแย้งรูปแบบต่าง ๆ⁶

กล่าวได้ว่า พฤติกรรมความขัดแย้งเป็นลักษณะร่วมอย่างหนึ่งของระบบการเมืองทุกระบบ⁷ นักรัฐศาสตร์ในกลุ่มสำนักพหุนิยม (polyarchy) กล่าวว่า "ความขัดแย้งกับการเมืองเป็นเสมือนคู่แฝดที่แยกจากกันไม่ออก" กล่าวคือ ถ้าหากไม่มีความขัดแย้งแล้วสิ่งที่เรียกว่าการเมืองก็จะไม่มีเช่นกัน Robert A. Dahl ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการเมืองว่า ถ้าทุก ๆ คนในระบบการเมือง

⁶ ในกลุ่มแนวความคิดพหุนิยมถือว่า ระบบการเมืองทุกระบบมีการกระจายทรัพยากรทางการเมืองไม่เท่าเทียมกัน สมาชิกมีการแสวงหาอิทธิพล เพื่อผลักดันให้เกิดนโยบายและกฎเกณฑ์ที่เป็นประโยชน์ต่อตน มีผู้แสวงหาเป้าหมายและผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันอยู่เสมอ ดูรายละเอียดใน Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (New Delhi : Prentice - Hall of Private Limited, 1975), pp. 37-41.

⁷ การเมืองในทุกระบบมุ่งประสานประโยชน์ที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งกระจัดกระจายอยู่หลากหลายในระบบไม่ว่าในระบบที่พัฒนาแล้วหรือที่ยังไม่พัฒนา แตกต่างกันในระบบการเมืองที่พัฒนาแล้ว จะไม่ค่อยปรากฏให้เห็นการขัดแย้งมากนักหรือรุนแรงจนไร้เสถียรภาพในการปกครอง เนื่องจากความขัดแย้งถูกแปรสภาพ เป็นความเห็นพ้องต้องกันและความสมานฉันท์ซึ่งรองรับโดยสถาบันทางการเมือง ส่วนการเมืองในระบบที่ยังไม่พัฒนายังอยู่ในช่วงวิกฤตของการแสวงหาระเบียบวิธีแห่งการเห็นพ้องต้องกันและความสมานฉันท์ทางการเมือง กิจกรรมทางการเมืองจึงเป็นเรื่องของการขัดแย้งโดยตรง

มีความเห็นห้องต้องกันทั้ง เป้าหมายและวิธีการไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงและโน้มน้ำหนัก
ชกุงให้ผู้อื่นสนองตอบต่อ เป้าและวิธีการที่ฝ่ายตนต้องการแล้ว ความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจและ
อิทธิพลที่จะไม่เกิดขึ้น และปรากฏการณ์ที่เรียกว่า "การเมือง" ก็จะไม่ปรากฏขึ้นในระบบการเมือง^๘

คำว่า การเมือง (politics) สามารถพิจารณาได้ในสองระดับ คำจำกัดความ
ตามแนวของสำนัก Polyarchy ให้ความหมายว่า การเมืองเป็นการแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม
โดยที่การแบ่งปันนั้นเป็นไปโดยมีการยอมรับทางอำนาจ (The authoritative allocation
of values in society) การเมือง จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดว่า "ใครจะได้อะไร
เมื่อใด อย่างไร" (Who Gets What, When and How) ซึ่งการพิจารณาในทัศนะดังกล่าว
อาจเป็นความหมายที่จัดอยู่ในระดับอุดมคติ ในทางตรงกันข้าม หากพิจารณาถึงความหมายในอีก
ระดับ ก่อนที่การเมืองจะสามารถบรรลุถึงระดับของการแบ่งปันส่วนคุณค่าให้แก่สังคมอย่างเป็น
ที่พอใจแก่ทุกฝ่ายได้นั้น การเมือง จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนที่เป็นกระบวนการของการต่อสู้ เพื่อ
แข่งขันให้ได้มาซึ่งข้อกำหนดกฎเกณฑ์ในการแบ่งปันคุณค่าทางสังคม ให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน
เสียก่อน โดยที่แต่ละฝ่ายพยายามแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ฝ่ายตนมากที่สุด ทั้งนี้เพราะ ในสังคม
ที่ยังไม่มีความเห็นห้องต้องกันเกี่ยวกับกติกาดังกล่าว ยังประสบปัญหาในการดำเนินกิจกรรมทาง
การเมืองได้อย่างมีระบบระเบียบโดยที่ปราศจากการขัดแย้ง การตกลงต่อรองอย่างสันติวิธีไม่มี
ความรุนแรง หรือข่มขู่ว่าจะใช้กำลัง ดังนั้น กิจกรรมทางการเมืองจึงไม่สามารถบรรลุถึงการ
เคลื่อนไหวไปสู่ภาวะสมภาพ ความเห็นห้องต้องกันอย่างมีความสุขได้เสมอไป ตรงกันข้าม
กิจกรรมทางการเมืองเป็นกิจกรรมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง โดยเฉพาะในสังคมที่ระบบการเมือง
ยังไม่พัฒนาผ่านพ้นวิกฤตการณ์ด้านความเห็นห้องต้องกัน และความสมานฉันท์ทางการเมือง การเมือง
จึงอยู่ในขั้นตอนของการแข่งขัน การขัดแย้ง การดิ้นรนต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ข้อกำหนด
กฎเกณฑ์ที่จะทำให้ทุกฝ่ายยอมรับได้ แนวการศึกษาการเมืองในระดับนี้เป็นแนวความคิดที่เสนอโดย
ชโยนันต์ สมุทวนิช ได้นิยามความหมายของการเมืองว่า การเมืองเป็นการแข่งขัน เพื่อกำหนด
หลักเกณฑ์ในการแบ่งปันคุณค่าทางสังคมให้เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตนมากที่สุด เท่าที่จะมากได้^๙
"The competition for the authority to determine the authoritative
allocation of values in society" และปรากฏการณ์สำคัญของการเมืองตามแนวความคิดนี้
คือ การสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญย่อย ๆ การทำรัฐประหาร
การก่อการร้าย ก่อวินาศกรรม การลักพาตัวและสังหารผู้นำทางการเมือง การเดินขบวนประท้วง
และการกดดันเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงในกติกากลางทางการเมือง เป็นต้น

^๘ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, op.cit., p. 59.

^๙ ชโยนันต์ สมุทวนิช, รัฐ (กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2530), หน้า 3-4.

แม้ว่าความขัดแย้งจะเป็นปรากฏการณ์ของกิจกรรมการเมืองอย่างหนึ่ง แต่ความขัดแย้งยังถูกมองว่าเป็นสมุทธานของโรคในระบบการเมืองด้วย ระบบการเมืองไม่สามารถปล่อยให้ความขัดแย้งขยายขอบเขตกว้างขวาง จนเป็นความระส่ำระสายทางการเมืองกระทั่งทำให้ระบบการเมืองทั้งระบบขาดความเป็นสถาบัน ดังนั้น ระบบการเมืองจึงมีความจำเป็น ในการพยายามจำกัดกรอบของความขัดแย้งในระบบการเมืองไม่ให้กว้างขวางจนเกินขอบเขต หรือพยายามลดความขัดแย้งให้เหลือน้อยลง อย่างไรก็ตาม ประชาชนทางการเมืองยังมีความเห็นเกี่ยวกับเรื่องของความขัดแย้งที่แตกต่างกันในสองฝ่าย คือ ในทัศนะของ Hobbes เชื่อว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์มีนิสัยชอบความขัดแย้งเพื่อต้องการครอบครองอำนาจ การเคารพเชื่อฟัง ความจงรักภักดี และการผูกมัดหน้าที่วินัยไว้กับตน ส่วนในทัศนะอีกฝ่าย คือ Aristotle และ Rousseau เชื่อว่ามนุษย์มีสติปัญญาและความร่วมมือกันเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน เพื่อศักดิ์ศรี การยอมรับนับถือ และการแบ่งปันเสรีภาพอย่างรับผิดชอบ¹⁰ คอปัญหาดังกล่าวหากนำเอาแนวความคิดแนวต่าง ๆ มาผนวกเข้าด้วยกันแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ทุกระบบการเมืองย่อมจะมีทั้งความขัดแย้งและความร่วมมือ ความเห็นพ้องต้องกันควบคู่ไปด้วยเสมอ ตามแนวความคิดของ Huntington ถ้าหากปราศเสียจากความขัดแย้งแล้ว สถาบันทางการเมืองก็ไม่มี ความจำเป็น และในสภาพที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง สถาบันทางการเมืองก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ กลุ่มที่เป็นศัตรูคู่อาฆาตกันนั้นไม่สามารถสร้างประชาคมทางการเมืองให้เกิดขึ้นได้ จนกว่าความรู้สึกต่อกันเช่นนั้นเปลี่ยนแปลงไป ผลประโยชน์ต่าง ๆ ของกลุ่มในสังคมจะต้องไปด้วยกันได้บ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สังคมที่สลบซับซ้อนนั้นจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ทั่วไปที่แน่ชัด เพื่อทำให้กลุ่มต่าง ๆ อยู่ร่วมกันได้¹¹ เช่นเดียวกับ Dahl ชี้ให้เห็นว่าในทุกระบบการเมือง แม้จะมีผู้แสวงหาเป้าหมายและผลประโยชน์ซึ่งขัดแย้งกันอยู่เสมอ แต่การจัดการขัดแย้งก็เป็นหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งเป็นกลไกสำคัญของระบบการเมือง หรือตามแนวความคิดของนักสังคมวิทยา Lewis Coser ที่ศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของความขัดแย้งทางสังคม มีความเห็นในทำนองเดียวกัน คือไม่ว่าขอบเขตของความขัดแย้งจะมีผลในการขยายการขัดแย้งที่รุนแรง พอจะทำลายโครงสร้างสังคมออกเป็นเสี่ยง ๆ หรือไม่ว่ากลุ่มขัดแย้งจะมีการตกลงกันในหลักการของความเสมอภาคในความสัมพันธ์ทางสังคมได้หรือไม่จะต้องมีคน หรือสถาบันที่เข้ามาคอยปกป้องการทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความสัมพันธ์ในการขัดแย้งนั้น ซึ่งมักจะเกิดขึ้นมาเองภายในโครงสร้างสังคม¹² ดังนั้น สมาชิกที่

¹⁰ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, op.cit., p. 40.

¹¹ วิสุทธิ์ โปธิแทน, (แปล) ความขัดแย้งกับการพัฒนาการเมือง (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 22.

¹² Lewis Coser, The Function of Social Conflict (New York : The Free Press of Glencoe, 1965), pp. 51-57.

อาศัยอยู่ร่วมกันในประชาคมการเมือง แม้ว่าจะไม่มีความเห็นพ้องต้องกันทุกสิ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะขัดแย้งกัน เสียทั้งหมด เสมอไป หากสมาชิกทั้งหลายมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันต่อไป

ความหมายของความขัดแย้ง (conflict definitions)

คำว่า ความขัดแย้ง ตามความหมายทางสังคมวิทยา เป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคมแบบหนึ่ง ที่เป็นการทำลายบุคคลหรือกลุ่มฝ่ายตรงข้าม การขัดแย้งเกิดขึ้นเพราะความไม่ลงรอยกัน ซึ่งอาจจะเป็นความคิดเห็น ผลประโยชน์ หรือวิถีชีวิตที่เข้ากันไม่ได้¹³ ตามความหมายในพจนานุกรม Webster คำว่า ความขัดแย้ง (conflict) มาจากรากศัพท์ภาษาละติน คือ conflagere หมายถึงการต่อสู้ (fight) การทำสงคราม (warfare) ความไม่ลงรอยกันหรือการเข้ากันไม่ได้ (incompatibility) การขัดซึ่งกันและกันหรือการเป็นปรปักษ์ (opposition)¹⁴ Beck ให้ความหมายว่า ความขัดแย้ง เป็นการตกลงกันไม่ได้ การโต้เถียง (debates) เป็นการเล่นเกมต่าง ๆ ในรูปแบบของการแข่งขัน (competition) ซึ่งฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แสวงหากการทำลายล้างหรือการกำจัดกัน¹⁵ ความขัดแย้งในความหมายของ Coser หมายถึง การแข่งขันกันในเรื่องของค่านิยม (values) เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานภาพอำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยมุ่งกำจัดคู่แข่ง¹⁶ Mack และ Pease ให้ความหมายว่า ความขัดแย้ง คือการเป็นปรปักษ์ต่อกันอย่างเปิดเผยของบุคคลหรือกลุ่มซึ่งมี เป้าหมายที่จะทำลายล้างคู่แข่ง¹⁷

¹³ อุทัย หิรัญโต, หลักสังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522), หน้า 63.

¹⁴ อรุณ วัชรธรรม และ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, การบริหารความขัดแย้งในองค์การ เอกสารประกอบการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์ อดดับ 46 มีนาคม 2527), หน้า 5.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดิม.

¹⁶ Lewis Coser, The Functions of Social Conflict. op.cit., p. 40.

¹⁷ Reymond W. Mack and John Pease, Sociology and Social - Life (New York : D Van Nostrand Company, 1973)

จากที่กล่าว จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความขัดแย้งนั้น เป็นเรื่องของการปะทะสังสรรค์ (interaction) ระหว่างคู่กรณีตั้งแต่ 2 ฝ่าย หรือมากกว่า ซึ่งมีเป้าหมาย คำนิยม อุดมการณ์ ผลประโยชน์ และวิถีชีวิตที่เข้ากันไม่ได้ ความคิดเห็นและผลประโยชน์เป็นมูลเหตุสำคัญของการขัดแย้ง การแก่งแย่งแข่งขันระหว่างกลุ่มเพื่อทรัพยากรอันจำกัด Kriesberg ให้ความเห็นว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของคู่กรณี มีส่วนสำคัญในการกำหนดระดับความเข้มข้นของความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของอำนาจเป็นลักษณะสำคัญที่สุดของความขัดแย้ง เพราะมีความเกี่ยวข้องกับขบวนการขัดแย้งตั้งแต่จุดกำเนิดจนกระทั่งสิ้นสุด ระดับของอำนาจที่แตกต่างกัน เป็นผลให้คู่กรณีเริ่มตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าว และยังทำให้มีการแสวงหาวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งความเท่าเทียมกัน หรือการพยายามยุติความขัดแย้งนั้นเอง¹⁸ ความขัดแย้งทางการเมืองส่วนใหญ่เกิดจากการแสวงหาอำนาจเหนือกว่ากัน หรือการไม่พอใจในการปกครองของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสาเหตุ และพลวัตของกระบวนการขัดแย้งนั้นจะได้เสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

สาเหตุความขัดแย้ง (conflict origins)

การศึกษาความขัดแย้ง ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้มีผู้ศึกษา และกำหนดเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุของการขัดแย้งไว้หลายแนวทาง คือ

1. การศึกษาในกลุ่มแรก มองสาเหตุของการขัดแย้งว่าเกิดขึ้นโดยสันดานของมนุษย์ และสัตว์ในทุกสังคม Konrad Lorenz ได้อธิบายว่าความขัดแย้งของมนุษย์ เกิดจากพื้นฐานของแนวความคิดสัญชาตญาณความก้าวร้าว¹⁹ (instinctual theories of aggression) การขัดแย้งและการต่อสู้ เป็นกระบวนการเพื่อการทดแทนหรือชดเชยสิ่งที่ เป็นสัญชาตญาณก้าวร้าวทำลายล้างมนุษย์ โดยผ่านทางการขัดแย้งหรือการแข่งขัน แนวความคิดนี้ นิยมศึกษาในหมู่นักพฤติกรรมศาสตร์หลายคน เช่น Mongtague ในเรื่องมนุษย์และความก้าวร้าว²⁰ Gorney

¹⁸ Louis Kriesberg, The Sociology of Social Conflict (New York : Englewood Cliffs Prentice - Hall, 1973)

¹⁹ Konrad Lorenz, On Aggression (New York : Bantam, 1969)

²⁰ Ashley Mongtague, ed, Man and Aggression (New York : Oxford University Press, 1968)

ในเรื่อง มนุษย์²¹ และ Storr ในเรื่องความก้าวร้าวของมนุษย์²²

2. การศึกษาของกลุ่มนี้ ให้ความสนใจสาเหตุของความขัดแย้งที่ลักษณะโครงสร้างสังคม ข้อเสนอของทฤษฎีนี้อธิบายว่า ความขัดแย้งเกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมซึ่งโครงสร้างสังคมมีการแบ่งชนชั้นสูง และเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้น เนื่องจากความสำคัญของชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นมากลายเป็นความขัดแย้งทางสังคม ผู้นำสำคัญในกลุ่มความคิดนี้ คือ Karl Marx²³ ในหนังสือเรื่อง 'Capital' Marcuse²⁴ และ C. Wright Mills²⁵ ได้ทำการจำแนกตัวแปรพื้นฐานของการขัดแย้งว่าความขัดแย้งไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลพวงจากสังคมทุนนิยมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การกดขี่และการขัดแย้งในผลประโยชน์ทางสังคมมิได้เป็นอยู่อย่างถาวร แต่จะคลี่คลายโดยการปฏิวัติความขัดแย้งทางสังคม ผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้มี Lenin, Mao Tse-Tung และ Fanon เป็นต้น Dahrendorf ก็มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ความขัดแย้งทางสังคมเกิดจากการกดขี่ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แต่แตกต่างจากการกดขี่ทางชนชั้นอย่างแนวความคิดของ Marx ที่ Dahrendorf เห็นว่าความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในสังคมเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จริง แต่แหล่งกำเนิดอันเป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคมนั้น เกิดจากการรวมตัวกันเป็นองค์กรของกลุ่มในสังคม เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกา มักจะเกิดจากกลุ่มต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหภาพแรงงาน และกลุ่มสิทธิเพื่อความเสมอภาค เป็นต้น²⁶

²¹ Roderic Corney, The Human Agenda (New York : Bantam, 1973)

²² Anthony Storr, Human Aggression (New York : Atheneum, 1968)

²³ Karl Marx, Capital (New York : Modern Library Mendloutitz-Saul, ed.)

²⁴ Herbert Marcuse, Reason and Revolutions (New York : Humanities Press, 1968)

²⁵ C. Wright Mills, The Power Elite (New York : Oxford - University Press, 1956)

²⁶ Ralf Dahrendorf, Class and Class Conflict in Industrial Society (California : Standford University Press, 1959)

๓. การศึกษาในกลุ่มนี้ เสนอความคิดในแนวบูรณาภาพ และฉันทานภาพ (Consensus and Integration) คือมองความขัดแย้งว่าเกิดจากความแปรปรวน หรือความบกพร่องในกระบวนการทางสังคม นักคิดสำคัญในกลุ่มนี้ คือ Parson²⁷ และ Smelser²⁸ อธิบายว่า สังคมเป็นระบบของการรวมเอาความยึดเหนี่ยวระหว่างปทัสถานของความเห็นพ้องต้องกัน และความชอบธรรมของทั้งระบบสังคม และบทบาทสถานของสมาชิกในสังคมควบคู่กันไป ตามแนวความคิดนี้ ความเป็นระเบียบในสังคมไม่จำเป็นต้องถูกครอบงำโดยกลุ่มอำนาจ เพราะว่าแนวความคิดนี้คำนึงถึงความชอบธรรมเป็นหลัก ในการอยู่รอดของสังคม และเมื่อใดที่เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม นั้นหมายถึงว่า ได้เกิดภาวะตึงเครียดขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นการคุกคามต่อภาวะดุลยภาพของระบบสังคม ยิ่งความตึงเครียดมีสูงขึ้นเท่าใด ความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงถึงขั้นปฏิวัติ รัฐประหารก็จะเกิดขึ้นได้ เนื่องจากภาวะชอบธรรมของระบบสังคมถูกทำลาย นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ เช่น Johnson²⁹ เห็นว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมของสมาชิก เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกัน การร่วมมือกันเป็นสิ่งปกติในสังคม แต่ความขัดแย้งเป็นสิ่งผิดปกติและเป็นการสนองตอบต่อภาวะอสมดุลยภาพในระบบสังคมที่สูญเสียความชอบธรรม

4. แนวความคิดของกลุ่มนี้ มีหลักการที่แตกต่างในลักษณะตรงกันข้ามกับกลุ่มที่สาม คือ กลุ่มนี้อธิบายว่าความขัดแย้งนั้นเกิดจากการทำหน้าที่อย่างหนึ่งของระบบสังคม ความขัดแย้งมิได้เกิดขึ้นโดยสันดาน หรือความบกพร่องของระบบสังคม Coser³⁰ อธิบายโดยชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งจะช่วยสร้างความสมานฉันท์ในสังคม เพราะความขัดแย้งเป็นอาการบอกให้รู้ถึงการปฏิเสธความสัมพันธ์ในรูปแบบ เดิมระหว่างคู่กรณี อำนาจของคู่กรณีได้รับการจัดสรรโดยกระบวนการขัดแย้ง ดุลยภาพและสัมพันธ์ภาพรูปแบบใหม่ถูกสถาปนาขึ้นมาได้จากการที่โครงสร้างสังคม เปิดช่องให้มีการขัดแย้ง เพื่อลดเงื่อนไขความไม่เสมอภาคลงโดยการขยายความสัมพันธ์ทางอำนาจ ช่วยลดการแบ่งแยกโดดเดี่ยวในสังคม ช่วยการรวมหน่วยบรรดากลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ในโครงสร้างสังคมที่มีความขัดแย้งปรากฏอยู่อย่างหลากหลายนั้น จะเป็นกลไกโน้มนำให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในที่สุดจะเป็นการสัมพันธ์กันในกิจกรรมสาธารณะของสังคมโดยส่วนรวม

²⁷ Tolcott Parson, The Social System (New York : Free Press)

²⁸ Neil Smeiser, Theory of Collective Behavior (New York : Free Press, 1951)

²⁹ Chalmers Johnson, Revolutionary Change (Boston : Little Brown and Co, 1961)

³⁰ Lewis Coser, The Functions of Social Conflict, op.cit., p. 49.

Oberschall³¹ ก็มีความเห็นทำนองเดียวกันว่า ความขัดแย้งเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของระบบสังคม เช่น สงครามกับต่างชาติ อาจก่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวภายในชาติมีความแข็งแกร่งมากขึ้น Himes³² ได้ประยุกต์แนวความคิดหน้าที่กับความขัดแย้งในสังคมอเมริกกว่า เมื่อใดที่ขบวนการความขัดแย้งเกิดขึ้นในหมู่กลุ่มที่มีอำนาจเสมอกัน และมีการร่วมมือกันในกลุ่มสถานภาพระหว่างเชื้อชาติ เมื่อนั้น จะก่อให้เกิดความแข็งแกร่งในสังคมโดยส่วนรวม

5. กลุ่มนี้เน้นการศึกษาความขัดแย้งระหว่างประเทศ แนวความคิดนี้มีความเห็นว่าการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสังคมนั้น เกิดจากการขัดแย้งกันผลประโยชน์แห่งชาติ คำว่าผลประโยชน์แห่งชาติ เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า ความมั่นคง อำนาจ ศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของชาติ การแข่งขันกันในเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติ การคำนวณที่ผิดพลาดของผู้นำ และการประเมินอำนาจที่สูงเกินไป ตัวแปรต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นชนวนให้เกิดสงครามระหว่างประเทศ Morgenthau เป็นคนสำคัญในสำนักแนวความคิดนี้ เรียกว่ากลุ่มสังคมนิยม (Realist School)³³ ผู้ศึกษาคนอื่น ๆ ในแนวความคิดนี้ เช่น Kissinger³⁴ และ Knorr³⁵ ล้วนใช้ปัจจัยอำนาจทางการเมือง และดุลอำนาจเป็นตัวแปรในการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างประเทศ ประกอบกับการใช้อำนาจยับยั้งการปิดกั้น ขอบเขตอำนาจ ความมั่นคงและผลประโยชน์แห่งชาติเป็นตัวแปรหลักในการศึกษาวิเคราะห์ตามแนวความคิดนี้

³¹ Anthony Oberschall, Social Conflict and Social Movements (Englewood Cliffs N.J. : Prentice - Hall)

³² Joseph Himes, 'The Functions of Racial Conflict,' Social Force 45 International Peace Research Association, (1966)

³³ Hans Morgenthau, Politics Among Nations (New York : Knopf, 1967)

³⁴ Henry Kissinger, World Restored : The Politics of Conservatism in a Revolutionary Age (New York : Crossett & Dunlap, 1964)

³⁵ K. Knorr, On the Uses of Military Power in the Nuclear Age (Princeton N.J. : Princeton University Press, 1966)

๑๖. กลุ่มศึกษาแนวความคิดนี้ให้เหตุผลว่า ความขัดแย้ง เป็นผลพวงมาจากการติดต่อสื่อสารที่ไร้ประสิทธิภาพ การรับรู้ที่ผิดพลาด ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน การกล่อมเกลาทางสังคม และกระบวนการของการขาดสติยับยั้ง เน้นการศึกษาพฤติกรรมความขัดแย้งโดยอาศัยความแตกต่างในผลประโยชน์ มุ่งจุดสนใจที่ตัวการกระทำ สไตลการตัดสินใจของผู้นำ ความแตกต่างในอิทธิพล การรับรู้ข่าวสารจากการติดต่อสื่อสารระหว่างฝ่ายที่ขัดแย้งค่านิยมและทัศนคติเกี่ยวกับอิทธิพลของพฤติกรรมความขัดแย้ง ความแปรปรวนทางด้านบุคลิกภาพอันจะก่อให้เกิดสงครามหรือสันติภาพ นักพฤติกรรมศาสตร์ เช่น North³⁶ และ Kelman³⁷ มีความเห็นว่าการเกิดของสงครามเป็นผลสืบเนื่องมาจากความผิดพลาดในการรับรู้และการประเมินที่ผิดพลาด เช่น กรณีสงครามเวียดนาม เกิดจากลักษณะทางด้านจิตใจและการรับรู้ที่ผิดพลาดในการประเมินสถานการณ์ของบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในนโยบาย เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ของอเมริกา ดังนั้นกลุ่มผู้ศึกษาในแนวความคิดนี้จึง เน้นศึกษาที่ตัวผู้กำหนดนโยบายโดยเฉพาะ

การศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งอีกแนวทางหนึ่ง เป็นการศึกษาในระดับที่แตกต่างไปจากที่กล่าวมาข้างต้น คือ การศึกษาความขัดแย้งในลักษณะที่เป็นพลวัตรของกระบวนการขัดแย้ง การศึกษาแนวนี้ช่วยให้สามารถ เข้าใจความขัดแย้งในลักษณะที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น เหตุผลหลักของแนวความคิด เชื่อว่าความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางธรรมชาติทั่ว ๆ ไปในทุกสังคม การขัดแย้งมีพลวัตรที่เป็นขั้นตอน และสามารถทำความเข้าใจได้ตามลักษณะของการก่อตัวอย่าง เป็น เหตุ เป็นผลตามกระบวนการของมัน เช่นในงานเขียนของ Coleman เป็นการศึกษาความขัดแย้งในระดับที่แยกย่อยลงมาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นการศึกษาวิเคราะห์ในระดับจุลภาค micro-analytical approach อธิบายถึงพลวัตรของพัฒนาการความขัดแย้ง การคาดการณ์เพื่อทำนาย และควบคุมความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในสังคม³⁸ นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาอีกจำนวนมากที่พยายามศึกษาความขัดแย้ง

³⁶ Robert North, The Content Analysis : A Handbook with Application for the Study of International Crisis (Evanston.3 : Northwestern University Press, 1963)

³⁷ Herbert Kelman, International Behavior : A Social Psychological Analysis (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1965)

³⁸ James Coleman, Community Conflict (New York : Free Press, 1957)

ตามแนวทางนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจความขัดแย้งได้ในระดับที่เฉพาะกรณี และเน้นทางด้านเทคนิคมากขึ้น สำหรับหลักการ สำคัญของการศึกษาในแนวทางดังกล่าว จะได้ทำการเสนอในรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

พลวัตของกระบวนการขัดแย้ง (conflict dynamics)

1. ผู้ศึกษาในกลุ่มนี้มีความเห็นว่า ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางวิภาษวิธี และกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ ๆ โดยที่ปรากฏการณ์ของสิ่งใหม่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการขัดแย้ง เป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งสู่อีกสภาวะหนึ่ง เช่น การประยุกต์วิภาษวิธีของ Hegel เข้ากับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ Marx อธิบายว่าความขัดแย้งทางชนชั้น เป็นผลของพัฒนาการที่ซับซ้อนจากอดีต เปลี่ยนแปลงและดำเนินสู่การปฏิวัติอย่างสมบูรณ์แบบในขั้นสุดท้ายจะก่อให้เกิดสังคมที่ปราศจากการขัดแย้งในที่สุด เนื่องจากผลประโยชน์ทางชนชั้นถูกขจัดอย่างสิ้นซากไม่มีเหลืออีกต่อไป แนวความคิดของ Gandhi ก็เป็นแบบวิภาษวิธีเช่นกัน Bondurant³⁹ ได้ศึกษาแนวความคิดนี้ต่อและเปรียบเทียบให้เห็นว่า ทศนะเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมของ Gandhi นั้นเป็นเงื่อนไขของความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจของบุคคลต่อสังคม แต่พัฒนาการขั้นสุดท้ายจะแตกต่างกับ Marx คือ ในทศนะดังกล่าวถือว่าความขัดแย้งโดยตัวของมันเองเป็นการแสวงหาความจริง และความจริงขั้นสุดท้ายจะไม่สามารถค้นพบ เหมือนกับที่ Marx เสนอวิภาษวิธีของ Gandhi มีลักษณะเฉพาะบุคคล ไม่มีผลต่อชัยชนะของกลุ่มหรือชนชั้น แต่เป็นการก่อตัวขึ้นมาในรูปแบบของความจริง

2. กลุ่มนี้อธิบายพลวัตของการขัดแย้งว่า เป็นพัฒนาการขั้นแรกของรัฐจักรและจะเคลื่อนโคลเข้าสู่ช่วงระยะต่าง ๆ ตามขั้นตอนของกระบวนการ Kriesberg เสนอตัวแบบการวิเคราะห์รัฐจักรความขัดแย้งว่า ในระยะเริ่มแรกของความขัดแย้งจะมีการก่อตัวของคนที่มีความจุดประสงค์ขัดแย้งกันก่อน แล้วพัฒนาไปสู่การตระหนักรู้ (awareness) คือคู่กรณีจะต้องมีความเชื่อหรือรู้ว่าเป้าหมายของตน เข้ากันไม่ได้ ลักษณะสำคัญของการรับรู้มี 3 รูปแบบ คือ กลุ่มหรือคู่กรณีต้องตระหนักว่าตนมีลักษณะร่วมที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรู้สึกไม่พอใจต่อสถานการณ์ปัจจุบันของตน เมื่อ เปรียบเทียบกับฝ่ายอื่น และกลุ่มต้องมีความ เชื่อว่าความไม่พึงพอใจจะลดลงได้ก็โดยให้กลุ่มอื่นยอมรับ เงื่อนไขตน

³⁹ John Bondurant, Conquest of Violence (Berkeley : University of California Press, 1965)

ระดับความขัดแย้งขึ้นกับระดับความรุนแรงของความรู้สึก หรือการจัดลำดับชั้นของ เป้าหมายและค่านิยมกับการกระทำที่ปรารถนา กลุ่มที่เกี่ยวข้องอาจใช้วิธีการบังคับในระดับมาก หรือน้อย เพื่อสนองวัตถุประสงค์ อาจจะเริ่มจากการชักชวนอย่างมีไมตรีจนถึงการข่มขู่ ทำลายล้าง ซึ่งรูปแบบการบังคับขึ้นอยู่กับความรุนแรงของความรู้สึก พฤติกรรม อิทธิพลและอำนาจของคู่กรณี การที่ความขัดแย้งจะสามารถพัฒนาต่อไปในระดับที่เข้มข้นมากขึ้นหรือเปลี่ยนไปสู่สภาวะใหม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยกระตุ้น เสริมแรงว่ามีศักยภาพเพียงพอจะ ก่อให้เกิดวัฏจักรความขัดแย้งมีการก่อตัวและ สามารถดำเนินต่อไปได้อีก (ดูภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 (วัฏจักรความขัดแย้ง)

จาก Louis Kriesberg, The Sociology of Social Conflict (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1973), P. 19.

Robinson และ Clifford เสนอตัวแบบวัฏจักรความขัดแย้งซึ่งมีระดับต่าง ๆ ของการก่อตัว, 5 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกเรียกว่า Tension Development เป็นขั้นที่แต่ละฝ่าย เริ่มเพาะเชื้อความตึงเครียดอันเนื่องมาจากการไม่เห็นด้วยกับค่านิยม เป้าหมายหรือนโยบาย Role Dilemma เป็นระยะที่แต่ละฝ่ายเริ่มถามตัวเองว่า ควรจะทำอย่างไรต่อความขัดแย้ง ค่านิยม นโยบาย และเป้าหมายของใครถูกที่สุด Injustic Collection ขั้นนี้กลุ่มเริ่ม

ประชาสัมพันธ์ประ เค้นขัดแย้ง โดยรวบรวมสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายคนมากที่สุด Confrontation เป็นการเผชิญหน้า กลุ่ม เริ่มใช้อำนาจในการต่อสู้เพื่อให้บรรลุ เป้าหมายของคน Adjustment Process เป็นขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นการลดหรือยุติการขัดแย้งโดยคู่กรณีต้องยอมหรือปรับ เข้าหากัน หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแพ้หรือชนะไปเลย

3. กลุ่มนี้อธิบายพลวัตรของการขัดแย้งว่า การดำเนินอย่างต่อเนื่องของความขัดแย้ง ในกลุ่มที่ถูกกดดันมีผลให้การตระหนักในความขัดแย้งทางผลประโยชน์เพิ่มมากขึ้น และการขัดแย้ง จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานการณ์ที่เป็นเงื่อนไขแบบใหม่ต่อไป Curle ได้ทำการจำแนกให้เห็นวิถีทาง ของผลแห่งกระบวนการขัดแย้งว่าเริ่มต้นจาก 1) การตระหนักรู้ในระดับต่ำ เช่น ในกรณีของทาส แม้จะรู้ถึงสภาพภาพของตัวเอง แต่ก็ยังมีความเฉื่อยชาและเพิกเฉยอยู่ 2) การตระหนักรู้ในระดับ ที่สูงขึ้นจากความขัดแย้งเบื้องต้น ทางผลประโยชน์โดยผ่านทางการศึกษา 3) การเผชิญหน้า ระหว่างฝ่ายกษัตริย์และฝ่ายที่ถูกกดขี่ โดยวิธีการทั้งที่ใช้ความรุนแรงและไม่รุนแรง 4) การทำลาย และการต่อรอง 5) การปรับโครงสร้างใหม่ของแบบแผนความสัมพันธ์ที่มีสันติภาพ (ดูภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 (พลวัตรความขัดแย้ง)

	ความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ	ความสัมพันธ์ที่สันติ
	ระดับของการตระหนักในความขัดแย้ง	
	ต่ำ	สูง
		ไม่มี
สมดุล	(3) เทคนิคของการไกล่เกลี่ย ต่อรองที่ใช้ในการยุติความขัดแย้ง. ตกลงยอมความกัน และเปิดโอกาส ให้มีการพัฒนา	(4) การพัฒนาและ ปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่ไม่ สันติ เสียใหม่
ไม่สมดุล	(1) รูปแบบต่าง ๆ ของการศึกษาในการ เพิ่มการตระหนักจนถึง ขั้นที่เกิดการเผชิญหน้า	(2) เทคนิคต่าง ๆ ของการ เผชิญหน้าที่มีมุ่งลดความไม่สมดุลและ ช่วยให้อฝ่ายที่เป็น เบียดเบียน เจรจา ต่อรองได้บนพื้นฐานของความ เท่า เทียมกันมากขึ้น

จาก Adam Curle, Making Peace (New York : Barnes and Noble, 1971)

จากรูป จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์หรือขั้นตอนที่จะทำให้เกิดสันติภาพหรือการยุติการขัดแย้งนั้น อาจเกิดขึ้นได้ในช่วงใดช่วงหนึ่งของกระบวนการขัดแย้งและดำเนินต่อไปจนกว่ากระบวนการสิ้นสุด เกิดการปรับสภาพใหม่ที่ทำให้ เงื่อนไขการขัดแย้งหมดไปแสวงหาสภาพความสัมพันธ์แบบใหม่ที่มีความ เสมอภาคและสันติภาพมากขึ้นต่อไป

ผู้ศึกษาคนอื่น ๆ ในกลุ่มแนวคิดนี้ เช่น Friere⁴⁰ และ Dolci⁴¹ ศึกษาโดยเน้นที่สถานการณ์ความขัดแย้งอย่างไม่เป็นระบบ เพื่อแสวงหากฎเกณฑ์ของความขัดแย้งที่สะท้อนออกมาจากกระบวนการขัดแย้งในขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การตระหนักรู้ การเผชิญหน้าและการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์อันเป็นผลจากความขัดแย้ง ซึ่งประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญที่จะเข้าใจถึงพัฒนาการการขัดแย้งและการจัดระเบียบในสังคม การศึกษาของ Johnson⁴² ชี้ให้เห็นว่าตัวแปรสำคัญคือ การตระหนักรู้และการเผชิญหน้า เป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดการปฏิวัติทางการเมืองในที่สุด ถ้าหากผู้นำไปสามารถสนองตอบต่อการกดดันให้เปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีทางที่ดีขึ้นได้ Smelser ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่ (collective behavior) ได้ชี้ให้เห็นว่าการประท้วง เป็นภาวะวิปริตของระบบสังคม เป็นสัญญาณของการไถ่ถอนต่อระบบที่ดิ่งเหวซึ่งถูกจุดใจโดยอุดมการณ์ของผู้นำ ส่วน Gamson⁴³ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมต่อต้านสังคม ได้ชี้ให้เห็นว่าการประท้วงเป็นการสนองตอบอย่างมีเหตุผลต่อการบังคับกดขี่ และไม่สามารถถดถอยลงต่อเงื่อนไขทางสังคมและการเมือง เห็นได้ว่าแนวโน้มของกลุ่มความคิดนี้ศึกษาความขัดแย้งบนพื้นฐานของการเชื่อมโยงระหว่างการตระหนักในความชอบธรรมกับความขัดแย้งในระบบสังคม เมื่อใดที่ระบบการเมืองและสังคมได้รับความชอบธรรมอย่างกว้างขวางในหมู่สมาชิก ระดับความขัดแย้งยังสามารถควบคุมได้และไม่รุนแรงมากนัก แต่เมื่อใดที่เกิดมีการตระหนักถึงความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้นและความชอบธรรมในหมู่ประชาชนลดลงแล้ว ระดับความขัดแย้งก็จะเกิดสูงขึ้น

4. กลุ่มนี้ อธิบายความขัดแย้งในรูปของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณี เพื่อการแก่งแย่งแข่งขันเข้าครอบครองตำแหน่ง ที่จัดอยู่ในลำดับสูงกว่าภายในอาณาบริเวณของสนามการต่อสู้ (conflict field) หมายความว่า การที่กลุ่มจะสามารถเข้าครอบครองตำแหน่ง

⁴⁰ Paulo Friere, Pedagogy of the Oppressed (New York : Seabury, 1971)

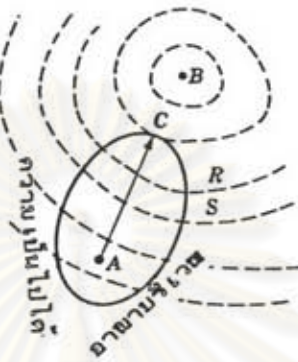
⁴¹ Dailo Dolci, Report from Palermo (New York : Viking, 1970)

⁴² Chalmers Johnson, Revolutionary Change (Boston : Little Brown and Co., 1966)

⁴³ William Gamson, The Strategy of Social Protest (Homewood 3 : Dorsey Press, 1975)

ดังกล่าวได้นั้น จะต้องมีการต่อสู้กับคู่แข่งซึ่งทุกฝ่ายมีความเป็นไปได้หรือมีโอกาส ในการแข่งขัน เข้าสู่ตำแหน่งนั้น แต่ภายในอาณาบริเวณหนึ่งของการต่อสู้มีเพียงตำแหน่งเดียว เท่านั้น ที่มีคุณค่า ควรแก่การครอบครอง (ดูภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 (สนามความขัดแย้ง)

จาก Kenneth Boulding, Conflict and Defense (New York : Harper & Row, 1975)

อาณาบริเวณที่ถือว่ามีนัยสำคัญต่อการแข่งขันของกลุ่มต่าง ๆ คือ ส่วนที่อยู่ภายในขอบเขตของเส้นทึบ ดังนั้น A จึงเป็นตำแหน่งเป้าหมายที่กลุ่มต่าง ๆ พยายามต่อสู้และแข่งขัน เข้าครอบครอง

สรุปและประยุกต์แนวความคิดที่ศึกษา

การศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้ง แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในหลายกลุ่มของแนวความคิด แต่ถ้าพิจารณาถึงสาระที่เป็นหลักการสำคัญของแนวความคิดหลัก ๆ แล้วพอจะกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งเป็นกระบวนการที่สามัญอย่างหนึ่ง ในการทำหน้าที่ทางสังคมโดยปกติ ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบของความขัดแย้งนี้มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ในรูปแบบอื่น กล่าวคือ ความขัดแย้งเป็นการปะทะสังสรรค์ระหว่างคู่กรณีตั้งแต่สองฝ่ายหรือมากกว่า เป็นความสัมพันธ์กันในฐานะของการเป็นปฏิปักษ์ ความแตกต่าง การแสวงหา การแข่งขันแย่งชิง การแลกเปลี่ยน ความไม่เท่าเทียม การต่อสู้ และการเล่นเกม เป็นต้น

ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งทางการเมือง องค์ประกอบสำคัญที่ต้องศึกษา คือ ระดับการรวมตัวเป็นปฏิปักษ์ของคู่ขัดแย้ง ความแตกต่างระดับการแข่งขัน เป้าหมาย สถานการณ์และการใช้ทรัพยากร และกลยุทธ์การต่อสู้ ในกระบวนการของการขัดแย้ง องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง 6 ล้วนมีส่วนสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การศึกษา

สามารถฉายภาพของแบบกระสวนความขัดแย้งในทุกมิติและเพื่อความสะดวกในการใช้เป็นตัวแบบศึกษาวิเคราะห์กับงานที่จะศึกษาต่อไป ผู้วิจัยจะนำเอาแนวความคิดต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาในตอนต้นเข้ามาประมวลและประยุกต์ให้มีความเหมาะสมกับงาน ซึ่งจะนำเสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ระดับการรวม เป็นประภักษ์ของคูกรณี ในระบบการเมือง มีกลุ่มพลังต่าง ๆ อยู่หลากหลายและกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่มีบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยโดยตรง แอบแฝงซ่อนเร้น และกลุ่มเคลื่อนไหวใต้ดิน กลุ่มต่าง ๆ มีได้ดำรงอยู่ในสถานภาพที่หยุดนิ่งแต่มีการรวมตัวและผนวกเข้าด้วยกันระหว่างกลุ่มสถานภาพระดับเดียวกัน และระหว่างกลุ่มที่มีสถานภาพต่างระดับกัน และหรือระหว่างกลุ่มที่เป็นองค์กรทางการเมืองโดยตรงกับกลุ่มที่ไม่ใช้องค์กรทางการเมือง เช่น กลุ่มสหภาพแรงงานจากหลาย ๆ โรงงานรวมกันเป็นองค์กรในระดับที่สูงขึ้นเป็นสหพันธ์แรงงาน สมาพันธ์แรงงาน และเป็นสภาแรงงานในระดับชาติ พรรคการเมือง ซึ่งเป็นองค์กรทางการเมืองโดยตรงอาจผนวกกับกลุ่มสมาคมการค้าธุรกิจ เป็นต้น

การรวมตัวของกลุ่มมีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่ 2 กลุ่ม เป็นหลายกลุ่ม จากกลุ่มรวมเป็นฝ่ายสองฝ่าย และหลายฝ่าย ลักษณะของการรวมตัวมีทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการรวมถึงกลุ่มที่เป็นสถาบัน เช่น สถาบันข้าราชการ ทหาร และสถาบันพรรคการเมือง ดังนั้นในการศึกษาความขัดแย้งจะต้องพิจารณาว่า กลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับหัวพันนั้น มีการรวมตัวกันในระดับใด แตกแยกกระจัดกระจายเป็นฝักเป็นฝ่าย มีลักษณะเป็น 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน (bipolar) หรือหลายฝ่าย (multipolar) เหตุที่ต้องจำแนกเช่นนี้ก็เพราะว่า ในการขัดแย้งทางการเมืองนั้น มิใช่เป็นการขัดแย้งระดับบุคคล แต่มีการเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก อาจเป็นสองกลุ่ม สองฝ่าย หรือหลายฝ่ายแล้วแต่กรณี ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือการพิจารณาว่าแต่ละฝ่ายของคูกรณีรวมตัวกันอย่างไร ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งหรือการต่อสู้ระหว่างฝ่ายค้านกับรัฐบาล ถือว่าเป็นการขัดแย้งแบบประภักษ์ 2 ฝ่าย แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของการรวมตัวและจะแตกต่างกันไปตามระบบการเมือง กล่าวคือ ในระบบสองพรรคการต่อสู้จะเป็นการแข่งขันระดับพรรคกับพรรคที่แท้จริง ในระบบหลายพรรค การต่อสู้แม้จะเป็นฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้านแต่การรวมตัวของแต่ละฝ่ายต่างกัน ฝ่ายค้านอาจจะรวมจากพรรคต่าง ๆ จำนวนหลายพรรค ขณะที่ฝ่ายรัฐบาลมาจากพรรคร่วมรัฐบาลเพียง 3-4 พรรค หรือกรณีการรวมตัวของกลุ่มชาวนาในการประท้วงขับไล่รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงลักษณะการรวมตัวของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สามารถช่วยให้ทราบเกี่ยวกับสถานภาพของคูกรณีว่า มีใครหรือกลุ่มใดบ้างที่เข้ามาเกี่ยวข้อง มีการรวมตัวกันในระดับใด มีการแบ่งแยก เป็นกี่ฝ่ายแต่ละฝ่ายมีเอกภาพความ เป็นปึกแผ่น และสามารถรวมกัน แข่งขันกันอย่างไร ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการบ่งบอกถึงระดับความเป็นประภักษ์ระหว่างคูกรณีว่า มีความแตกต่างกันชัดเจนมากน้อยเพียงใด ทริพยากรและอาวุธทางการเมืองมีการกระจายในแต่ละฝ่ายอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับลักษณะของแบบแผนความขัดแย้ง

2. ความแตกต่างระหว่างคู่ขัดแย้ง แม้ว่ากลุ่มพลังทางการเมืองหรือกลุ่มพลังทางสังคมมีอยู่หลากหลายในระบบการเมือง แต่ก็เป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปว่ากลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีความแตกต่างกัน

กันอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าในแง่ของความแตกต่างในด้านค่านิยม ความคิด - ความเชื่อ อุดมการณ์ สมาธิ และการจัดองค์กร ทรัพยากรและอำนาจทางการเมือง ยิ่งการขัดแย้งที่มีกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาพัวพันมากขึ้นเท่าใด ความแตกต่างระหว่างคู่กรณียิ่งมีความคลุมเคลือมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะความหลากหลายนั้นจะถูกทดแทนด้วย มิติของความแตกต่างและความคล้ายคลึงในบางส่วน เข้าไว้ด้วยกันไม่ว่าในส่วนของผลประโยชน์ ค่านิยม อุดมการณ์ ความคิดความเชื่อ สมาธิและ องค์กร ทรัพยากรและอำนาจทางการเมืองดังได้กล่าวมาแล้ว ตัวอย่าง เช่น สถานการณ์การค้าต่อสู้ หรือการขัดแย้งระหว่างฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลของอเมริกา ความแตกต่างที่ชัดเจน จะถูกทอนลงในลักษณะของการกระจายอยู่ท่ามกลางสภา วุฒิสภา ระบบราชการ ทำเนียบ ประธานาธิบดี ศาลยุติธรรม และมลรัฐต่าง ๆ ดังนั้น ในการจำแนกความแตกต่างระหว่างคู่กรณี จึงจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่กันไปในองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน

การที่ประเด็นเงื่อนไขอันเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง มีความผูกพันอยู่บนพื้นฐานของความคล้ายคลึง เหมือนกันหรือทดแทนกันได้อย่างมีเอกภาพในบรรดากลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ย่อมจะมีส่วนผลักดันให้ศักยภาพของการแบ่งแยกและการขัดแย้งมีน้ำหนักมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า ในการขัดแย้งหรือการค้าต่อสู้ทางการเมือง ไม่ว่าในระหว่างหน่วยงานของราชการด้วยกันเอง ในระหว่างกลุ่มการเมืองด้วยกันเอง หรือระหว่างกลุ่มการเมืองกับหน่วยงานราชการอย่างเช่น พรรคการเมืองกับข้าราชการทหาร กลุ่มและสถาบัน เหล่านี้มักจะแสดงออกว่าตนเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอย่างกว้างขวางเพื่ออ้างความชอบธรรมเหนือสังคมส่วนรวม

3. ระดับการแข่งขัน การแข่งขันทางการเมืองในแง่ของการขัดแย้งนั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากการแข่งขันในเกมนิก้าทั่วไป กล่าวคือ การขัดแย้งทางการเมืองนั้นเป็นลักษณะผสมระหว่าง การต่อสู้ช่วงชิงกับการแข่งขัน ซึ่งมีทั้งกติกาและไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ การขัดแย้งทางการเมืองส่วนใหญ่จึงไม่สามารถตัดสินได้ว่าฝ่ายใดชนะหรือแพ้ เหมือนการแข่งขันในเกมนิก้าเสมอไป การแข่งขันกันแบบฝ่ายหนึ่งได้ทั้งหมดและอีกฝ่าย เสียทั้งหมดนั้น เป็นเพียงอุดมคติเท่านั้น การแข่งขันในการขัดแย้ง ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับส่วนประกอบของปัจจัยอย่างอื่นหลายประการ เช่น รูปแบบของระบบความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีและสถานการณ์แวดล้อม เป็นต้น ในกรณีที่คู่ขัดแย้งมีลักษณะของความ เป็นปรปักษ์และความแตกต่างสูง การแข่งขันมีการแบ่งแยกอย่างมีเอกภาพชัดเจน ระดับการค้าต่อสู้หรือการขัดแย้งแข่งขันก็จะมี ความเข้มข้นสูงตามไปด้วย เช่น การแข่งขันรับสมัครเลือกตั้งในระบบสองพรรค (แบบตัดสินด้วยเสียงข้างมาก) การชนะของพรรคหนึ่งหมายถึงการพ่ายแพ้ของอีกพรรคหนึ่ง แต่ถ้าในกรณีที่มิใช่สถานการณ์อย่างอื่นแทรกซ้อนเข้ามาโดยที่ทั้งสองฝ่าย ต้องเผชิญร่วมกันหรือสถานการณ์นั้นมีความหมายต่อการอยู่รอดของทั้งสองฝ่ายแล้ว การขัดแย้งที่รุนแรงหรือการแข่งขันขับ เคี้ยวอย่างเอาเป็นเอาตายเป็นผล เสียต่อทั้งสองฝ่ายหรืออาจถูกแทรกแซงโดยฝ่ายที่ 3 เช่น พรรคการเมืองนอกกฎหมาย (พรรคคอมมิวนิสต์) หรือกลุ่มกบฏอื่นนั้น คู่กรณีอาจจะให้ความสำคัญกับการขัดแย้งน้อยลง มีผลต่อระดับความขัดแย้งและการแข่งขันที่ มีแนวโน้มว่าจะลดระดับความขัดแย้ง และถูกเบี่ยงเบนให้มาร่วมมือกันมากขึ้น

ระบบการเมืองและข้อจำกัดในการแข่งขันของคู่กรณี มีส่วนสำคัญในการกำหนด พฤติกรรมการแข่งขันของคู่ขัดแย้ง ในระบบประชาธิปไตย การต่อสู้แข่งขันทางการเมืองที่เป็น

ทางการเมืองและมีการยอมรับกันทั่วไป คือ การแข่งขันรับเลือกตั้ง การอภิปรายถกเถียงในที่ประชุมสภาเมืองหรือพรรคการเมือง เป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดในการต่อสู้แข่งขันในเวทิดังกล่าว ขณะที่สถาบันหรือองค์กรอื่น ๆ จะกระทำเช่นเดียวกับพรรคการเมืองไม่ได้ เช่น สถาบันทหารมีข้อจำกัดในการต่อสู้กับพรรคการเมืองในเวทีการเลือกตั้งโดยตรง แต่ทหารอาจจะพัฒนาเทคนิคอื่นเพื่อซ่อนเร้นจุดมุ่งหมายทางการเมืองของตนโดยการสร้างเวทีใหม่ที่ดูเหมือนว่าจะทดแทนกันได้ หรือกลับดีกว่า นำเชื่อถือมากกว่าในการโน้มน้าวให้ประชาชนเชื่อถือและร่วมด้วยโดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคมทั้งหมด (เช่นความมั่นคงของชาติ เพื่อปกป้องสถาบันสำคัญทางการเมืองและประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาคriticalที่วิกฤต เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย) เช่น การผลักดันให้เกิดนโยบายสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นหนทางไปสู่การสอดแทรกเข้าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมสำคัญและหลากหลายทั้งในทางการบริหารและทางการเมือง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้คู่อริจะขัดแย้งกันโดยตรง แต่การแข่งขันอาจจะแตกต่างกันได้ ถึงแม้ระบอบการเมืองจะเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ฝ่ายทหารและข้าราชการก็สามารถต่อสู้และเป็นคู่แข่งทางการเมืองที่สำคัญและทัดเทียมกับพรรคการเมือง โดยการซ่อนเร้นการต่อสู้ทางการเมืองไว้เบื้องหลังเนื้อหาอย่างอื่นที่มีใช้เป็นการเมืองตามกลไกของระบอบ

4. เป้าหมาย คู่ขัดแย้งอาจจะมี ความแตกต่าง และมีความคล้ายคลึงกันในบางเป้าหมาย คู่กรณีนี้อาจจะพยายามขัดขวางการกระทำของฝ่ายตรงข้าม เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะปกป้องไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเป้าหมายต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกัน เช่น เป้าหมายเกี่ยวกับตัวบุคคลในรัฐบาล อาจจะทำให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้งหรือเปลี่ยนผู้นำจากทหารเป็นพลเรือน คู่กรณีนี้อาจจะมีเป้าหมายเกี่ยวกับนโยบายใด ๆ โดยเฉพาะ เช่น นโยบายการประกันราคาข้าวของชาวนา นโยบายสวัสดิการแรงงานและค่าจ้างของกรรมกร หรือนโยบาย 66/23 ของทหารเป็นต้น เป้าหมายเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจการปรับ เปลี่ยนแก้ไขสาระสำคัญของกฎหมายรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ อาจจะมีเป้าหมายในระดับที่สูงขึ้น เป็นเป้าหมายเกี่ยวกับด้านโครงสร้างของระบบการเมือง จนถึงเป้าหมายเกี่ยวกับโครงสร้างของสังคม เศรษฐกิจโดยส่วนรวม อย่างไรก็ตาม เป้าหมายทางการเมืองต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับระดับของกลุ่มที่ขัดแย้งด้วย เช่น เป้าหมายทางด้านโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมส่วนร่วมนั้นมักจะเกิดในกลุ่มที่มีการจัดตั้งเป็นขบวนการปฏิวัติทางการเมือง เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ส่วนเป้าหมายในระดับตัวบุคคลหรือนโยบายเฉพาะอย่าง มักจะเกิดในกลุ่มกดดันหรือกลุ่มผลประโยชน์เสียส่วนใหญ่ เช่น กลุ่มข้าราชการ ชาวนา กรรมกร และกลุ่มธุรกิจเอกชน เป็นต้น

5. สถานการณ์ที่เกื้อกูลและการใช้ทรัพยากร เนื่องจากการขัดแย้งเป็นการแสวงหาการเปลี่ยนแปลงในเป้าหมาย และพฤติกรรมของฝ่ายตรงข้าม ดังนั้นคู่อริจะมีการจัดการกับทรัพยากรทางการเมืองของตน เพื่อการชักจูง โน้มน้าว กดดัน หรือบีบบังคับให้ฝ่ายตรงข้ามสนองตอบต่อความต้องการของฝ่ายตน การจัดการกับทรัพยากรทางการเมืองของแต่ละฝ่ายจะสัมฤทธิ์ผลหรือมีประสิทธิภาพเพียงไรนั้น สถานการณ์มีความสำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรง โดยทั่วไป การต่อสู้ทางการเมืองมุ่งหวังที่จะครอบครองมติมหาชนส่วนใหญ่ การแสวงหาเสียงสนับสนุนหรือการสนับสนุนจากฐานมวลชนจึงเป็นสาระสำคัญของการต่อสู้ การใดที่ทำให้ได้มาซึ่งเป้าหมาย

ดังกล่าว การทุ่มเทใช้จ่ายงบประมาณและทรัพยากรทางการเมืองก็จะถูกใช้ไปกับการนั้น เช่น สมาชิกสภาและพรรคการเมือง มักให้ความสำคัญกับการเลือกตั้ง ดังนั้น การใช้จ่ายทรัพยากรเพื่อประโยชน์ในเป้าหมายอื่นจึงเป็นรองลงไป บางครั้งสถานการณ์กลายเป็นเครื่องมือสำคัญของคู่ต่อสู้ เช่น ความหวุ่นเกรงต่อภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ที่จะเกิดขึ้นกับระบบการเมือง ความสำคัญของมติมหาชนอาจถูกบั่นทอนด้วยการมุ่งความสำคัญให้กับความมั่นคง ซึ่งมักจะถูกใช้โดยฝ่ายที่ขาดช่องทางอื่นที่มีประสิทธิภาพในการครอบครองมติมหาชน ดังนั้น สถานการณ์สอดคล้องแทรกและฝ่ายหรือบุคคลที่ ๓ เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันชาติ สถาบันรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยโดยมักจะถูกกล่าวอ้างเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะของการ เบี่ยงเบนโดยสร้างสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ที่เหนือกว่า เพื่อบดบังความสำคัญของมติมหาชนให้ด้อยลง ตัวอย่างเช่น ทหารในประเทศด้อยพัฒนาใช้อำนาจเสมอ เพื่อเป็นการช่วงชิงประโยชน์จากสถานการณ์เพื่อสร้างจุดอ่อนให้ฝ่ายตรงข้ามและเสริมจุดแข็งของฝ่ายตน

สถานการณ์และทรัพยากรทางการเมือง จะถูกใช้โดยคู่ขัดแย้งเพื่อสนองเป้าหมายหลักเป็นสำคัญ ในระบบการเมืองที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค การได้เสียงข้างมากไม่ใช่สิ่งสำคัญที่พรรคการเมืองหรือสมาชิกสภาคาดหวังเหมือนในระบบสองพรรค ดังนั้น การทุ่มเททรัพยากรทางการเมืองและเวทีการต่อสู้ที่สำคัญจะกลายเป็น เรื่องของการจัดสรรโควตารัฐมนตรีและการช่วงชิงตำแหน่งรัฐมนตรีในกระทรวงสำคัญ ๆ ฝ่ายค้านแม้ว่าจะมุ่งอภิปรายซักฟอกรัฐบาลในการดำเนินนโยบายสำคัญ การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณหรือการลงมติควบคุมการบริหารงานของรัฐบาลอย่างเข้มงวด แต่เมื่อมีการปรับคณะรัฐมนตรี ฝ่ายค้านก็พร้อมที่จะเข้าร่วมรัฐบาลผสม จึงเห็นได้ว่าการพลิกเพลงการใช้ทรัพยากรให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง เพื่อรับใช้เป้าหมายหลักของฝ่ายตนอยู่เสมอ

๕. กลยุทธ์การต่อสู้ การต่อสู้จากการขัดแย้งทางการเมือง ฝ่ายขัดแย้งจะดำเนินยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือป้องกันการเปลี่ยนแปลงในฝ่ายตรงข้าม เพื่อสนองเป้าหมายที่ตนต้องการ กลยุทธ์ของคู่ขัดแย้งจึงมีความหลากหลายแทบจะหาขอบเขตไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในการต่อสู้แข่งขันทางการเมืองนั้น คู่ขัดแย้งมีการปรับกลยุทธ์ให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับเป้าหมาย สถานภาพสถานการณ์ และทรัพยากรทางการเมืองของกลุ่ม กลุ่มขัดแย้งที่มีการจัดตั้งสลับซับซ้อน เช่น ขบวนการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ ย่อมจะมีกลยุทธ์ที่แตกต่างไปจากกลุ่มกบฏหรือกลุ่มอิทธิพลผลประโยชน์ธรรมดา หรือแม้ในเป้าหมายที่เหมือนกัน แต่ในระบบการเมืองที่ต่างกัน กลยุทธ์ในการต่อสู้ก็ย่อมจะแตกต่างกันไปด้วย ในกรณีที่คู่ขัดแย้งมีโอกาส เป้าหมาย ทรัพยากรและสถานการณ์ที่เท่าเทียมกัน กลยุทธ์ของการต่อสู้การแข่งขันอย่างเข้มข้นเพื่อช่วงชิงชัยชนะแบบ เบ็ดเสร็จก็จะถูกใช้จากทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าคู่ขัดแย้งฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่สามารถเอาชนะหรือ เป็นฝ่ายปกครองแต่ฝ่ายเดียวได้อย่างเด็ดขาด แนวโน้มที่คู่ขัดแย้งจะพัฒนาเทคนิคหรือกลยุทธ์ในการอ้อมซอกกันมากขึ้น โดยผ่านทางเครื่องมือเพื่อความปรองดองทางการเมือง เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ

คู่ขัดแย้งอาจจะมีการพัฒนากลยุทธ์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โอกาสใช้วิธีการนอกกรอบแบบ เช่น การใช้วิธีการนอกกฎเกณฑ์หรือกลวิธีแบบไม่เป็นทางการ สลับ และเกี่ยวข้องกับฝ่ายที่สาม การผูกพันมิตรใหม่ ๆ และทำลายฝ่ายสนับสนุนของฝ่ายตรงข้าม คู่ขัดแย้งอาจจะไม่สามารถมีชัยต่อฝ่ายตรงข้ามโดยตรง แต่เป็นการสร้างศัตรูให้คู่ต่อสู้มากขึ้น เช่น การช่วงชิงพันธมิตรของฝ่ายตรงข้าม

มาเป็นฝ่ายตนโดยการจัดตั้งกลุ่มมวลชนขึ้นเพื่อครอบงำและใช้ประโยชน์ด้วยการอ้างเหตุผลอื่นที่
 ข้อนั้นเร้นไว้วัตถุประสงค์ทางการเมืองของตนไว้ เพื่อการหลีกเลี่ยงปัญหาด้านความชอบธรรม คู่ขัดแย้ง
 อาจจะสร้างแพะรับบาปหรือหุ่นไล่กา เพื่อเบี่ยงเบนความสนใจของประชาชนผู้เรื่องอื่นที่ทำให้เหนือกว่า
 หรือดูเหมือนว่ามีความสำคัญกว่า เช่น การสร้างภาพพจน์ความโหดร้ายของคอมมิวนิสต์ที่เป็นภัยคุกคาม
 ต่อความอยู่รอดของประเทศและความมั่นคงทั้งภายในและภายนอก กลยุทธ์ที่รุนแรงและซับซ้อนมากขึ้น
 อาจจะปรากฏในรูปของการผลักดันสถานการณ์เฉพาะกรณีในรูปของอุบัติเหตุทางการเมือง โดยการ
 สร้างสถานการณ์ให้เกิดความไร้ระเบียบทางการเมือง แล้วช่วงชิงความได้เปรียบจากสถานการณ์
 อันรวดเร็ว เช่น การยึดอำนาจการปกครองขณะที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองอันเนื่องจากสถาน-
 การณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยเฉพาะ เช่น การทำให้ระบบการเมืองพิการหรืออ่อนแอลง การผลักดันให้
 มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญ ทริพยากรทางการเมืองส่วนใหญ่จึงถูกใช้
 เพื่อขัดขวางกระบวนการปกติทางการเมืองที่ดำเนินอยู่ เช่น การโจมตีและแสดงความคิดเห็นแก่
 สื่อมวลชนทุกประเภท เพื่อโฆษณาให้ประชาชนสงสัยในกลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับตน หรือการใช้
 เงินซื้อเสียงในสภา ซื้อตัวสมาชิกสภามาเป็นฝ่ายสนับสนุนตนและก่อให้เกิดการแตกแยกในฝ่ายตรงข้าม
 สร้างความเสื่อมเสียไม่ไว้วางใจแก่ระบบสร้างมลทินแก่ความชอบธรรม ซึ่งเป็นกลยุทธ์ในการสร้าง
 ความเปราะบางแก่ระบบการเมืองเพื่อการยึดอำนาจการปกครอง แทรกแซงบางส่วนของจนกระทั่งมุ่ง
 ปฏิบัติเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยตรง

งานวิจัยและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของการเมืองไทย เป็นปัญหา
 ที่มีการขัดแย้งกันมาโดยตลอด นับตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรกจนกระทั่งปัจจุบัน มีการ
 เปลี่ยนแปลงและประกาศใช้รัฐธรรมนูญถึง 13 ฉบับ ความสนใจในปัญหาดังกล่าวได้แผ่ขยายครอบคลุม
 ไปทั่วทั้งในหมู่ประชาชน นักศึกษา นักการเมือง ข้าราชการ ทหาร และนักวิชาการ มีผลงานวิจัย
 และการศึกษาอยู่ไม่น้อยที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้ แต่ผู้ที่ทำการศึกษารัฐธรรมนูญในลักษณะที่เชื่อมโยง
 ความสัมพันธ์ระหว่างบทบัญญัติรัฐธรรมนูญกับลักษณะของระบอบการเมืองการปกครอง สภาพการณ์
 ทางการเมือง และการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกระแสอำนาจของกลุ่มพลังทางการเมืองแต่ละยุคแต่
 ละสมัยนั้นมียู่เพียงจำนวนน้อย ในจำนวนนี้มีผู้ศึกษาที่สำคัญ เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช ในเรื่อง
 "รัฐธรรมนูญ"⁴⁴ ซึ่งเป็นรายงานการสัมมนาของกลุ่มวิเคราะห้กิจการและนโยบายสาธารณะ ในเรื่อง
 เป็นการศึกษารัฐธรรมนูญที่เน้นในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ
 (จากรัฐธรรมนูญ 12 ฉบับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - 2520) ศึกษาโดยการบรรยายให้เห็นถึงสภาพ

⁴⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "รัฐธรรมนูญ" เอกสารสัมมนาโดยกลุ่มวิเคราะห้กิจการและ
 นโยบายสาธารณะ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ฉบับที่ 2 กันยายน 2521. (เอกสาร
 โรเนียวเย็บเล่ม)

การเมืองแต่ละยุคสมัย ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับว่า มีการปรับเปลี่ยนในลักษณะที่เป็นไปตามเงื่อนไขของสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อลักษณะความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันบริหารและนิติบัญญัติ จากการศึกษาผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า การที่ประเทศไทยมีการยกเลิกเปลี่ยนแปลงและใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วถึง 12 ฉบับนั้น มีความหมายเพียงเป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทางการเมืองแต่ละยุคสมัย การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันทั้งสองตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไม่มีนัยสำคัญต่อเสถียรภาพทางการเมือง เพราะขึ้นอยู่กับฐานะและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้นำทางการเมืองเป็นสำคัญ การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจของรัฐธรรมนูญไทย ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ที่ฝ่ายบริหารมีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติหลายประการ การควบคุมฝ่ายบริหารทุกรูปแบบฝ่ายนิติบัญญัติสามารถกระทำได้น้อยมาก และไม่ก่อให้เกิดผลทางปฏิบัติมากนัก ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตจากการศึกษาว่า การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างเป็นทางการตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญนั้น เป็นลักษณะที่สวนทางกับความสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่จริงซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องกำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างสถาบันดังกล่าว มีความหมายต่อระบบการเมืองไทยน้อยมาก เพราะปัจจัยกำหนดวิถีทางการเมืองไทยมิได้อยู่ที่ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการตามรัฐธรรมนูญ แต่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มหลังภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบราชการ (พลเรือนและทหาร) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบราชการต่างหาก ที่มีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการล้มเลิกรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญและรัฐสภาจึงเป็นเพียงอุปกรณ์ในการใช้เป็นสถาบันเพื่อพิจารณาร่างกฎหมาย และช่วยเสริมความชอบธรรมของผู้มีอำนาจทางการเมืองที่เป็นข้าราชการเท่านั้น ไม่ใช่เป็นช่องทางให้ราษฎรมีโอกาสได้เลือกตัวแทนเข้ามีอำนาจเหนือกลุ่มข้าราชการ

อรรถประโยชน์สำคัญต่อการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญไทย คือ งานของชัยอนันต์ ได้ชี้ให้เห็นข้อควรตระหนักว่า ในการศึกษาวิเคราะห์รัฐธรรมนูญไทย ไม่อาจกระทำได้เพียงการพิจารณาเฉพาะตัวบทบัญญัติ หรือดูความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นทางการดังที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่จำเป็นต้องศึกษาความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นจริงในกลุ่มหลังต่าง ๆ ด้วย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีกำลังบังคับด้วยอาวุธ และสิ่งสำคัญที่ต้องศึกษาควบคู่ไปด้วยกัน คือ การศึกษาความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มหลังทางการเมืองที่เป็นผลกระทบจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองประกอบกันไปด้วย

การศึกษาของ สุนัด อธิมูติภาพ เรื่อง "การร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492"⁴⁵ เป็นการศึกษาที่เน้นเฉพาะรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นฉบับที่ร่างโดยกลุ่มพลเรือน (นายควง อภัยวงศ์) เพื่อต้องการปรากฏานการปกครองที่มีรูปแบบประชาธิปไตยมากขึ้น และพยายามจำกัด

⁴⁵ สุนัด อธิมูติภาพ, "การร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตแผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518)

บทบาททางการเมืองของทหาร ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า เหตุที่รัฐบาล (คณะรัฐประหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ยอมให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกาศใช้ได้เพราะอยู่ในภาวะจำยอม อันเนื่องจากเงื่อนไขจำกัดที่ฐานอำนาจทางทหารของรัฐบาลยังไม่เข้มแข็งพอ โดยเฉพาะฐานในกองทัพบกมีการแตกแยก จำเป็นที่รัฐบาลจะต้องประคับประคองการกระทบกระทั่งจากความขัดแย้งภายใน ขณะเดียวกับฝ่ายพลเรือนกำลังได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างสูง อย่างไรก็ตาม ผลจากการใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้รัฐบาลต้องประสบปัญหายุ่งยากในการบริหารประเทศตามหลักการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไม่สามารถบริหารได้ตามความต้องการของพรรคพวกคนฝ่ายเดียว จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อสภาและวุฒิสมาชิกซึ่งทำหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบอย่างจริงจัง ทางออกของรัฐบาลแทนที่จะดำเนินการบริหารประเทศตามครรลองของวิถีทางรัฐธรรมนูญ แต่กลับกวาดล้างกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้าม และสร้างความแข็งแกร่งทางทหารจนไม่มีกลุ่มการเมืองใดสามารถถ่วงดุลอำนาจได้ เมื่อกลุ่มการเมืองที่อาศัยฐานสนับสนุนจากประชาชนหมดกำลัง คณะทหารก็ทำรัฐประหารและรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 ถูกยกเลิกไปในที่สุด การศึกษาของ รุจิรา เดชางกูร เรื่อง "วิเคราะห์รัฐธรรมนูญประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันฉบับปัจจุบันในแง่เสริมสร้าง เสถียรภาพและประสิทธิภาพของรัฐบาล"⁴⁶ แม้มิใช่เป็นการศึกษารัฐธรรมนูญของไทยโดยเฉพาะ แต่การศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จของรัฐธรรมนูญเยอรมันในการก่อให้เกิด เสถียรภาพแก่รัฐบาลและระบบการเมืองนั้นต้องอาศัยปัจจัยอื่นมาประกอบด้วย ซึ่งมีอยู่หลายประการ เช่น ระบบพรรคการเมือง ระบบการเลือกตั้ง การศึกษา คุณภาพประชากร และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม เป็นต้น ในตอนสรุปผู้เขียนได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า ความล้มเหลวของระบบการเมืองไทยเกิดจากปัญหาการขาดประสิทธิภาพและเสถียรภาพของรัฐบาล อันเป็นผลมาจากลักษณะของรัฐธรรมนูญไทยเป็นเพียง "กลวง" ทั้งสิ้น แต่ในทางปฏิบัติทั้งรูปแบบการปกครองและการใช้อำนาจเน้นหนักทางด้านอำนาจนิยมการเมืองไทยจึงวนเวียนอยู่ในวัฏจักรชั่วร้าย (วงจรอุบาทว์) ไม่จบสิ้น และรัฐธรรมนูญมีการยกเลิกถึงกว่า 10 ฉบับโดยที่ "กำลัง" เป็นเครื่องมือรองรับอำนาจทางการเมืองมากกว่าเป็นการปฏิบัติตามกติกาของรัฐธรรมนูญ การที่รัฐธรรมนูญเยอรมันสามารถกำกับให้เกิดการพัฒนาประเทศและการเมือง เพราะรัฐธรรมนูญมีลักษณะเป็นแกนนำในการกำหนดเงื่อนไข ให้องค์กรอื่น ๆ ประสานเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องทั้งพรรคการเมือง การเลือกตั้ง องค์กรอื่น ๆ ของรัฐบาลที่ทำหน้าที่ทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา เป็นต้น การศึกษาของรุจิราแม้มิใช่เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยโดยตรง แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นบทเรียนอย่างหนึ่งว่า รัฐธรรมนูญ ถ้าหากไม่อยู่ในฐานะของบทบาทที่เป็นแกนนำในระบบการเมืองได้แล้ว รัฐธรรมนูญก็ไม่สามารถกำกับให้ทิศทางการเมืองดำเนินไปได้ตามครรลองของวิถีทางรัฐธรรมนูญโดยที่ไม่ถูก เบี่ยงเบนโดยปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ประสิทธิภาพและเสถียรภาพที่มั่นคงของระบบการเมืองก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

⁴⁶ รุจิรา เดชางกูร, "วิเคราะห์รัฐธรรมนูญประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันฉบับปัจจุบันในแง่เสริมสร้าง เสถียรภาพและประสิทธิภาพของรัฐบาล" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

การศึกษาของ นพดล ศรีสุข เรื่อง "บทบาทรัฐสภาไทย พ.ศ. 2518 ศึกษาด้้น การรวมกลุ่มพรรคและความขัดแย้ง"⁴⁷ ในบทสรุปของการศึกษานี้ผู้เขียนได้เชื่อมโยงเหตุการณ์ ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2518 - 2519 เข้ากับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ซึ่งมี ลักษณะของรูปแบบคล้ายคลึงกับการศึกษาของ สุมนต์ อธิมุตินภาพ แดกต่างกันตรงที่ในช่วงเวลาของ เหตุการณ์และสถานการณ์เฉพาะที่ไม่เหมือนกัน รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ซึ่งมีบทบัญญัติที่ยึดถือ หลักการปกครองแบบประชาธิปไตย เกื้อกูลต่อระบอบการปกครองที่อำนาจการปกครองประเทศ เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง แต่ว่าหลักการดังกล่าวมีผลกระทบต่อการบริหารของกลุ่ มอำนาจเก่า ซึ่งเป็นข้าราชการ ทหาร และพลเรือน กลุ่มอนุรักษ์บางส่วน เป็นผลให้รัฐธรรมนูญ ฉบับนี้ถูกยกเลิก โดยทหารอีกครั้งแล้วนำรัฐธรรมนูญที่มีบทบัญญัติจำกัดสิทธิประชาชนมาใช้ใหม่ใน พ.ศ. 2519 การศึกษาของ นพดล เป็นการพิสูจน์ให้เห็นอีกครั้งว่า รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของ ประวัติศาสตร์การเมืองมีอาจดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในระบบการเมืองไทย กลับเป็นการเพาะเชื้อ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจทางการเมืองจนต้องถูกยกเลิกไปในที่สุด การศึกษาของ วิภาลัย อีร์ชัย เรื่อง "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของรัฐธรรมนูญไทยฉบับต่าง ๆ"⁴⁸ การศึกษา ผู้เขียน ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบรัฐธรรมนูญทั้ง 13 ฉบับ จากลักษณะการเรียกชื่อ ความยาวของรัฐธรรมนูญ รูปแบบและเนื้อหา ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร จากการศึกษา ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า การล้มเลิกรัฐธรรมนูญไทยถึง 12 ฉบับมิได้มีสาเหตุจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ แต่เป็นผลมาจากทัศนคติทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจ ทางการเมืองเป็นสำคัญ กล่าวคือบุคคลเหล่านี้ขาดหลักการที่เรียกว่า "รัฐธรรมนูญนิยม" โดยเฉพาะ คณะทหารมีความเคยชินกับการใช้อำนาจ ไม่เห็นความสำคัญของการปกครองตามวิถีทางกฎหมาย การยกเลิกรัฐธรรมนูญทุกฉบับจึงมาจากการกระทำของฝ่ายทหารทั้งสิ้นไม่ว่ารัฐธรรมนูญนั้นจะร่าง โดยใครก็ตาม

⁴⁷ นพดล ศรีสุข, "บทบาทรัฐสภาไทย พ.ศ. 2518 ศึกษาการรวมกลุ่มพรรคและ ความขัดแย้ง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารรัฐกิจ แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2521)

⁴⁸ วิภาลัย อีร์ชัย, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของรัฐธรรมนูญไทยฉบับต่าง ๆ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารรัฐกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522)

การศึกษาของ ชาญวุฒิ วัชรพุกต์ ใน "รัฐธรรมนูญกับเสถียรภาพทางการเมืองไทย"⁴⁹ เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นลักษณะสำคัญของรัฐธรรมนูญไทยฉบับต่าง ๆ ว่าส่วนมากได้กำหนดบทบัญญัติที่เป็นกลไกกลางอันยกย่อนเพื่อความชอบธรรม แต่ที่จริงเป็นการกำหนดเพื่อการสืบทอดและำจุนอำนาจในหมู่ข้าราชการชั้นนำให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ปัญหาของรัฐธรรมนูญไทยจึงเป็นปัญหาของการไม่สามารถสร้างเสถียรภาพให้กับระบบการเมืองได้ เพราะรัฐธรรมนูญไทยต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญ 2 ประการคือ การที่รัฐธรรมนูญมุ่งรับใช้เฉพาะกลุ่มผู้มีอำนาจนั้นมีความแปรปรวนในตัวมันเองเนื่องจากความแตกแยกภายในกลุ่มที่มักจะทำให้เกิดความไม่สามารรถประสานประโยชน์กันได้ ปัญหาในอีกประการคือ การขาดความชอบธรรม ซึ่งถูกท้าทายจากมหาชน

สิ่งสำคัญจากการศึกษา ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า จากประสบการณ์ความล้มเหลวของรัฐธรรมนูญไทย เป็นสภาพของการกลืนไม่เข้าคละไม่ออก กล่าวคือ ไม่ว่ารัฐธรรมนูญจะมีลักษณะโครงสร้างแบบใดล้วนถูกยกเลิกทั้งสิ้น ขณะที่มันแนวโน้มเอียงไปทางประชาธิปไตยมากขึ้นกลับเป็นการปฏิเสธหลังทางทหารและข้าราชการ ครั้นเมื่อมันเอียงไปทางตรงข้ามกลับเป็นการปฏิเสธหลังประชาชน ซึ่งในที่สุดต่างก็ถูกยกเลิกเช่นเดียวกัน การศึกษาของ ชาญวุฒิ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาและความล้มเหลวของรัฐธรรมนูญไทยได้ในอีกแนวทางหนึ่ง เช่นเดียวกับผู้ศึกษาค้นอื่น ๆ

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์รัฐธรรมนูญไทยได้ผ่านช่วงเวลาของประสบการณ์และวิวัฒนาการอันยาวนานพอสมควร ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความล้มเหลวและความผิดพลาดมาโดยตลอด การศึกษาที่ผ่านมาแม้จะเป็นทั้งแนวทางและบทเรียนเป็นอย่างดี แต่ก็ยังไม่เพียงพอ เช่นเดียวกับสภาพปัญหาปัจจุบันที่การศึกษาและการพัฒนาการเมืองไทยยังประสบอยู่ในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะปัญหาทางด้านสถาบันของรัฐธรรมนูญไทยในฉบับปัจจุบันซึ่งได้ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2521 ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นระยะเวลาร่วม 10 ปี สภาพปัญหาและสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างไปจากอดีตยังเป็นสิ่งท้าทายให้จำเป็นต้องมีการศึกษาอีกต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

⁴⁹ ชาญวุฒิ วัชรพุกต์. "รัฐธรรมนูญกับเสถียรภาพทางการเมือง." วารสารสังคมศาสตร์ 17,4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2523) : 81-115.